

ניתוח השיר וסיכומו ממערכי השיעור לשירת ימי הביניים.

כתב וערך: המורה אלי פררה

כתב סתיו / רבי שלמה אבן גבירול (הרשב"ג)

כתב סתיו בדיו מטריו וברביביו / ובעט ברקיו המאירים וכף עביו.
מכתב עלי גן מתקלת וארגמן / לא נתפנו כהם לחושב במחשבו.
לכן, בעת חמדה אדמה פני שחק, / רקמה עלי בדי צרוגות פכוכביו.

את שירתו האיכותית של ר' שלמה אבן גבירול נקבל כאן בשיר קצר זה במלוא הדרה, בדרך הציורית והמטפורית המיוחדת לו. אמנם שיר קצר, אבל איזו רמה ויכולת ביטוי יש למשורר זה. כאשר ננתח את מספר השורות ונבין את נושא השיר, נתפעם מיכולת זו. השיר "כתב סתיו" מתאר בעצם בתמונה ציורית-מטפורית "מערכת יחסים", בין ענני השמים לבין הארץ הסופגת את ממטרות הגשם שענני השחק מורידים עליה, בזמן עונת הגשמים. העונה המצוינת בשיר היא עונת הסתיו, והרי עונת החורף הייתה אמורה להיות כאן על פי תיאור ענני הגשם? אלא שאם ניקח בחשבון שהמשורר חי ופעל בספרד, ביבשת אירופה, נבין שבשבילו עונת הסתיו היא גשומה, מה עוד שהיורה הראשון היורד על הארץ מתרחש בסתיו. זהו בעצם כל נושא השיר, אבל היופי בשיר הוא לא הנושא אלא האמצעים הספרותיים המתארים זאת.

בית (טור) 1: כתב סתיו בדיו מטריו וברביביו / ובעט ברקיו המאירים וכף עביו.

כבר בבית הראשון נראה את תפארת הפתיחה הכוללת את הפרמטרים הבאים:

א. מסירת הנושא, הרעיון המרכזי של השיר. שהסתיו **כותב** לאדמה, באמצעות "כליו"

הידועים; **מטרים ורביבים, הברק, והעבים.**

ב. חריזה פנימית בין הדלת והסוגר: **וברביביו / עביו**

ג. קישוט נאה ובולט הנותן לבית את היופי המיוחד לו: שיבוץ מספר דברים פרק ל"ב 2: בפרשת

"האזינו": "יערף כמטר לקוֹזי [...] וּכְרַבִּיבִים עָלַי עֵשֶׂב". (רביבים = מטר, גשם) וכן האנלוגיה

שהדובר עושה בין כלי הכתיבה של כל כותב לבין כליו של הסתיו.

המוטיב הבולט בבית הראשון הוא מוטיב הכתיבה על כל כליה ואמצעיה. **הגשם** מדומה **לדיו**, **העט** הכותב מדומה **לברק**, ואם ניקח בחשבון שאז כתבו בנוצת יען, נקבל תמונה דומה מאוד לברק, **והעבים** (העננים) מדומים **לכף-יד** הכותבת את המכתב.

כדברי המשורר, הסתיו החליט לכתוב מכתב (אהבה?) לאדמה, כראשיתה של מערכת יחסים בינו לביתה. נבין מכך שבכל עונת הגשמים הראשון שיורד על הארץ בסתיו, היא פתיחתה של "עונת החיזור והאהבה בין השמים לארץ. הסתיו באמצעות העננים שבשמים ממטיר עליה גשמים והיא משיבה באותה אמת-מידה ומיפה את עצמה לפניו כמו הכוכבים היפים בשמים.

בית (טור) 2: מכתב עלי גן מתקלת וארגמן / לא נתפנו כהם לחושב במחשבו.

הסתיו ש"כתב" את מכתבו ע"י הורדת הגשמים על האדמה, גורם לכך שהגן (האדמה) משיב בשלל צבעים של פריחה: תכלת וארגמן. שוב שיבוץ מהמקורות. אלו הם צבעי המלכות שמוזכרים במקרא בהרבה מקומות, למשל ממגילת אסתר פרק א' 6: "כִּרְפָס וְתַכְלֵת אֲזוּזוֹ בְּזוּבְלֵי-בוּץ וְאַרְגָּמָן".

והצבעים היפים האלה נעשו בידי אומן כל-כך מוצלח, שאפילו "החושב במחשביו" לא מצליח לעשות כמותו. "לא נתַכְנֵנו" – לא נוצרו, לא נעשו כמו המעשה הזה של פריחת הגן בידי הגשם. לביטוי "החושב במחשביו" יש מידה של התנשאות. על פי המקרא "מעשה חושב" מוגדר כמעשה אומן כשרוני במיוחד, כלומר גם האומן (בעל המלאכה) וגם האומן (אָמֵן, יוצר אומנות) אינם יכולים ליצור יצירה כל כך יפה כמעשה הגשם באדמה. היחסים בין ענני הגשם לבין פריחת הגן עולים על כל מעשה אומנות שנעשית על ידי האדם.

בית (טור) ג': לָכֵן, בָּעֵת חֲמֵדָה אֲדַמָּה פְּנֵי שַׁחַק, / רְקֵמָה עָלֵי בְּדֵי עֲרוּגוֹת כְּכֹכְבֵינוּ.

כתפארת הסיום: על כן, התוצאה של יחסים הדדיים בין ענני הגשם לבין הגן היא, שהגן, האדמה, חומדת את פני השחק (השמים) כלומר, היא אינה מסתפקת כביכול במטרים הראשונים של עונת הסתיו, והייתה רוצה לקבל מהעננים גשמים ורביבים, ובתמורה היא תרקום על בדי-ערוגותיה יופי של פריחה וצבעים שיהיו יפים כמו הכוכבים בשמים. סיום יפה לתיאור מערכת יחסים בין האדמה לשמים: הם מרוויים אותה במי הגשמים והיא תרקום יופי של פריחה כמו הכוכבים שבו. יש לזכור שבתקופה ההיא, כקונבנציה, ברק-הכוכבים נדמו למשהו יפה ביותר. כשרצו המשוררים לתאר משהו יפה דימו אותו לכוכבי השמים.

דרכי העיצוב בשיר:

- א. בבית א'. תפארת הפתיחה ובה מסירת נושא השיר: הורדת הגשמים מהעבים בשמיים אל האדמה בעונת הסתיו הפותחת מערכת יחסים בין השמים לאדמה. חריזה פנימית בין הדלת והסוגר וקישוט המפאר את הפתיחה; שיבוץ משירת האזינו בספר דברים.
- ב. אנלוגיה בין כלי הכתיבה של כל כותב לבין אמצעיו של השמים לשלוח מכתב לאדמה, עדיין בבית א'. המטר = דיו; העט = ברק; והעבים = כף היד של הכותב.
- ג. שיבוץ מהמקורות (מגילת רות) לצבעי המלכות בהן מפגינה האדמה את צבעי פריחה; תכלת וארגמן. חן ופאר שאפילו האומן המוכשר אינו משתווה ליכולת הטבע לצבוע תמונה יפה כל כך.
- ד. תפארת הסיום: תיאור מערכת יחסים הדדית בין האדמה לבין השחק (השמים); זאת מעניקה את יופייה בתיאור מערכת בדים (ערוגות) עם שלל צבעים של פריחה, עם דימוים לכוכבי השמים, וזאת בתמורה ל"חמדנותה" את מטר הגשם שעשויה לקבל מענני השמים.

אתר להפצה